

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2023.3>**З. А. Іванцова***доктор філософії, доцент кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0001-7110-5967*

УТВОРЕННЯ ОРГАНІВ РАДИ ЄВРОПИ: ВПЛИВ НА КОНСТИТУЦІЙНУ ДОКТРИНУ (ЧАСТИНА ПЕРША)

Стаття присвячена впливу на конституційну доктрину процесів утворення органів Ради Європи, пошуку першопричин та еволюції ідеї. У роботі надаються структуровані тези щодо основних етапів утворення Ради Європи.

Зазначено, що необхідність утворення Ради Європи була очевидною, зважаючи на потребу у вирішенні питання повоєнного відновлення регіону, запобігання майбутнім конфліктам, а також просування ідеї спільного напрямку розвитку європейських держав.

У дослідженні здійснено аналіз первинних документів, конференцій та політичних процесів, що передували утворенню Ради Європи. Визначено роль окремих країн та їх політичних лідерів у процесі створення Ради Європи. Розглянуто засадничі основи, що є підґрунтям утворення Ради Європи, а саме такі ключові події, як: Гертенштейнська програма, Міжнародний комітет рухів за європейську єдність, Європейський конгрес у Гаазі, Лондонська Угода та ін.

Поояснюються причини утворення Ради Європи, а також визначається її роль в європейському правовому та політичному просторі. Окрема увага у роботі приділена питанню Ради Європи як форуму для співпраці між країнами Європи.

Здійснено аналіз впливу європейських цінностей на національне конституційне законодавство, відмічено наявність ієрархії конституційних цінностей.

У статті робиться висновок про те, що Рада Європи є важливою міжнародною організацією, яка відіграла значну роль у післявоєнній історії Європи. Зважаючи на актуальність теми дослідження в умовах євроінтеграційних процесів України, – необхідними є подальші наукові пошуки за вказаною тематикою.

Ключові слова: права людини, євроінтеграція, Рада Європи, історіографія, конституційні цінності, конституційні принципи.

Ivantsova Z. A. FORMATION OF THE COUNCIL OF EUROPE BODIES: IMPACT ON CONSTITUTIONAL DOCTRINE (PART ONE)

The article is dedicated to exploring the influence of the Council of Europe bodies' formation processes on constitutional doctrine, investigating the root causes, and tracing the evolution of ideas. The work presents structured theses on the main stages of the Council of Europe's formation.

It is noted that the necessity of establishing the Council of Europe was evident, considering the need to address post-war regional recovery, prevent future conflicts, and promote the idea of a common direction for the development of European states.

The research includes an analysis of primary documents, conferences, and political processes preceding the establishment of the Council of Europe. It defines the role of individual countries and their political leaders in the Council of Europe's formation. Foundational principles serving as the groundwork for the Council of Europe's formation are examined, such as the Gertenstein Programme, the International Movement for European Unity, the Hague European Congress, the London Agreement, among others.

The reasons for the Council of Europe's formation are explained, along with its role in the European legal and political sphere. The article pays specific attention to the Council of Europe as a forum for cooperation among European countries.

An analysis of the influence of European values on national constitutional legislation is conducted, highlighting the presence of a hierarchy of constitutional values.

The article concludes that the Council of Europe is an essential international organization that played a significant role in post-war European history. Considering the relevance of the research topic amidst Ukraine's Eurointegration processes, further scientific inquiries in this area are deemed necessary.

Key words: human rights, European integration, The Council of Europe, historiography, constitutional values, constitutional principles.

Постановка проблеми. Триваючі євроінтеграційні процеси в Україні вимагають активних реформ в економіці, політиці, правовій системі, а також у громадянському суспільстві, яких неможливо якісно провести без урахування історичних передумов та досвіду європейських країн. Відтак, саме наукові доробки у цій сфері є складовою успішних реформ на шляху до євроінтеграції.

Так, наприклад, відповідна гармонізація вітчизняного законодавства до європейського

неможлива без розуміння основних принципів, стандартів та вимог останнього. Водночас наукові пошуки складають основу для впровадження відповідних реформ.

Слід відмітити, що Європейський шлях розвитку України обумовлює дотримання норм та стандартів Ради Європи, членом якої обрана Україна. Водночас, дослідження історіографії та правових засад утворення органів Ради Європи є ключовим для розуміння сучасного становища України,

а також подальших шляхів її розвитку. Так, розуміння сутності історичних та правових аспектів утворення Ради Європи допоможе Україні якнайкраще організувати свою політичну систему та законодавство у відповідності до європейських стандартів, сприяючи їх взаємоузгодженню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Європейський шлях розвитку України неодноразово ставав предметом дослідження вітчизняних вчених різних галузей права, надзвичайно актуальною вказана тематика є і для зарубіжних дослідників (наприклад [1–4, 10–12]). Водночас, зважаючи на обрану тематику дослідження, при підготовці статті використовувалися й нормативні документи та відомості з офіційного сайту Ради Європи.

Метою статті є аналіз першопричин та еволюції ідеї утворення Ради Європи, дослідження історіографії та правових засад утворення.

Виклад основного матеріалу. Необхідність утворення Ради Європи була очевидною, зважаючи на потребу у вирішенні питання повоєнного відновлення регіону, запобігання майбутнім конфліктам, а також просування ідеї спільного напрямку розвитку європейських держав.

Досліджуючи питання утворення органів Ради Європи неможливо не згадати В. Черчилля. Хоча прийнято вважати, що вперше ідея створення Ради Європи виникла у вересні 1946 року, однак до висловлення цієї ідеї В. Черчиллем в університеті Цюриха [1] передували ряд історичних подій. Ще «взимку 1945–1946 років він почав турбуватися про розширення радянського впливу за «Залізною завісою». У захоплюючій промові в місті Фултон, штат Міссурі, 5 березня 1946 року він уперше публічно попередив про «розповсюджувальні тенденції» Радянського Союзу та міжнародного комунізму. Для уникнення небезпеки такого розширення він вважав необхідним розпочати об'єднання тих європейських країн, які залишилися поза сферою впливу Радянського Союзу. Він вважав, що федерація таких країн є передумовою не лише економічного відновлення Європи, але й стабілізації демократії. В іншій промові, цього разу перед студентами у Цюриху 19 жовтня 1946 року, він стверджував, що «нам потрібно побудувати свої Об'єднані Штати Європи» на основі «партнерства між Францією та Німеччиною». Він бачив Велику Британію серед «друзів та покровителів нової Європи», а не серед її членів» [2]. Передумовою створення Ради Європи було також і заснування В. Черчиллем руху «Об'єднаних Штатів Європи» (Vereinigten Staaten von Europa) у співпраці «зі своїм зятем, консервативним британським депутатом Дунканом Сендісом, у січні 1947 року» [3].

В цьому контексті цікавою для порівняння видається викладена пізніше дещо протилежна позиція З. Бжезінського, який відмічав, що «ані

Франція, ані Німеччина не є достатньо сильні, щоб самотужки збудувати незалежну Європу чи розв'язати розбіжності з Росією, пов'язані з окресленням географічних меж Європи» [4, с. 94–95]. Зважаючи на такі позиції, цілком реально можемо визначити, наскільки вони відповідають сучасній дійсності, чи досягнуто мети створення Ради Європи, чи необхідний зовнішній вплив у вигляді «друзів та покровителів».

Вважається, що створення «об'єднаної Європи», яка трансформувалася у створення Ради Європи, повинно було виступати посередником між США та Радянським Союзом, таким чином уникаючи поділу Європи. Отже, зважаючи на позицію В. Черчилля та сутність ідеї створення Ради Європи, можна вважати, що остання виникла в тому числі через зростаючий вплив Радянського Союзу як загрози для демократії в Європі.

Загалом можна визначити, що сама ідея створення «об'єднаної Європи» або ж «Об'єднаних Штатів Європи» також належить до етапів утворення і розвитку органів Ради Європи. Однак, як реально функціонуюча інституція Рада Європи пройшла наступні історичні віхи.

Вересень 1946 року – формування європейської федерації згідно програми Гертенштейна.

21 вересня 1946 року в с. Гертенштейн (нім. Hertenstein) прийнято Гертенштейнську програму, яка ознаменувала необхідність співпраці між країнами Європи, їхнього об'єднання в рамках федеративної структури, а також спільної роботи для запобігання майбутнім конфліктам та забезпечення миру й стабільності на континентах. Програма виступала і за розвиток європейської інтеграції, а ключові тези вказаної програми стали відомими як «12 тез програми Гертенштейна» [5].

Липень 1947 року – засновано Міжнародний комітет рухів за європейську єдність (англ. International Committee of Movements for European Unity).

Зважаючи на той факт, що до створення Ради Європи були причетні різні рухи (союзи), мета Міжнародного комітету рухів за європейську єдність полягала у «більш ефективній організації зусиль і діяльності рухів, що входять до його складу, хоча останні зберігали свою повну незалежність» [6].

Міжнародний комітет рухів за європейську єдність згодом став Європейським рухом (англ. European Movement) після Конгресу 1948 року, який він і організував. Європейський рух продовжує функціонувати до теперішнього часу та прагне «просувати нові ідеї щодо майбутнього Європи, розпалювати дебати щодо архітектури ЄС та розробляти перспективні пропозиції на користь європейського співробітництва та інтеграції на основі й принципах миру, демократії, свободи, солідарності, рівності, справедливості, поваги до прав людини та верховенства права» [7].

Травень 1948 року – Європейський конгрес у Гаазі.

Ключову роль у підготовці та започаткуванні процесу створення Європейської ради, яка пізніше стала відомою як Рада Європи, відіграв Європейський конгрес у Гаазі, який відбувався з 7 по 10 травня 1948 року. За результатами вказаного конгресу було оприлюднено «Послання до європейців» [8] (англ. *Message to Europeans*). Лейтмотивом вказаного Послання стало проголошення спільних цілей європейських держав в напрямку об'єднання Європи внаслідок обговорення питань створення Європейської ради, способів сприяння миру, економічного відновлення та співпраці між країнами Європи.

Травень 1949 року – Лондонська Угода.

Лондонська Угода стала результатом домовленостей, до яких дійшли представники десяти європейських країн, та заклала основи для створення Ради Європи. Відтак, Рада Європи стала першою міжнародною організацією, діяльність якої була спрямована на співпрацю між країнами Європи.

Вказана Лондонська угода фактично виразила у Статуті Ради Європи [9] від 5 травня 1949 року. Важливими положеннями Статуту Ради Європи стали принципи, на яких повинна ґрунтуватися діяльність Ради Європи, а саме: захист прав людини, сприяння демократії, верховенство права, правова допомога та співпраця між державами Європи. Серед іншого Статут Ради Європи визначив структуру та функції Ради Європи, закріпив інші принципи, що лежали в основі її утворення.

Основоположні принципи, закріплені в Статуті Ради Європи, є загальноприйнятими цінностями суспільства. Зокрема вони відображають основні засади, на яких будується сучасне європейське суспільство; виражають найважливіші ідеали та норми, які визнаються країнами-членами Ради Європи та є основою для їхнього розвитку. Як відмічає С.П. Головатий, «тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини» [10, с. 13–14].

Водночас, в різних державах зазначені принципи можуть мати різну ієрархію, а також різну реалізацію. Зазначене пов'язано з різноманітністю культурних, політичних, історичних та юридичних особливостей держав, що формує різницю у сприйнятті вказаних цінностей. Так, у державах з консервативними поглядами принципи демократії та прав людини можуть мати нижчу ієрархію, ніж у державах з ліберальними поглядами. При цьому у релігійних державах принципи релігійної свободи можуть мати вищу ієрархію, ніж у державах зі світськими цінностями.

Тріада цінностей Ради Європи є певним стандартом, відповідно держави, які ратифікували Статут Ради Європи повинні впроваджувати його

положення на національному рівні. Саме тому вони часто відображаються в конституціях держав-членів. За С.П. Головатим, – «верховенство права (або ж правовладдя), демократія та права людини – саме ці основоположні принципи, як тріада європейських цінностей, мають і надалі слугувати методологічною основою для текстуального оновлення українського *lex fundamentalis* у будь-який слушний час» [10, с. 13].

З цього приводу О.В. Сінкевич зазначає, що «часто основоположні принципи права водночас виступають в якості конституційних цінностей» [11, с. 45]. М.В. Савчин вказує, що «конституційні цінності на сучасному етапі розвитку людської цивілізації набувають характеру певних універсальї, на основі яких і формується структура конституційної системи конкретної країни. Залежно від ступеня їх правового захисту система конституційних цінностей має свою специфіку у кожній країні, що зумовлено природними, політичними, економічними, соціальними, культурними особливостями кожної країни. Конституційні цінності у своїй сукупності стають критерієм для забезпечення конституційності у діяльності органів конституційної юстиції на основі поєднання природно правового та позитивістського підходів. Тому конституційні цінності у діяльності конституційної юстиції мають певну ієрархію» [12, с. 119–120].

Зважаючи на вказане, варто підтримати позицію щодо існування ієрархії конституційних цінностей, а також домінуючу роль тріади європейських цінностей в тому числі у конституційній юстиції. Закріплення вказаної тріади в конституційну структуру не лише є свідченням про визнання їхньої ключової значущості для держави та суспільства в цілому, але і демонструє зобов'язання держави на міжнародному рівні.

Будучи фундаментальними для збереження миру та стабільності в Європі, Рада Європи прагне всіляко зберігати та поширювати спільні цінності серед держав-членів, щоб усі вони спільно працювали над захистом прав і свобод людини.

Не заперечуючи існування певної критики та сумнівів у ефективності такої організації, як Рада Європи чи окремих її органів, варто наголосити, що сучасному контексті Рада Європи залишається форумом для співпраці між країнами Європи в ряді сфер (зокрема прав людини, правових гарантіях, а також культурної та соціальної співпраці). Рада Європи відіграє значущу роль у сприянні мирному співіснуванню та розвитку в Європі, у захисті прав людини та сприянні демократії, що робить її великим гравцем у сучасній світовій політиці та правовому дискурсу Європи.

Можливості такого впливу Ради Європи розвивалися десятиліттями адже спочатку Рада Європи зосереджувалася виключно на темах прав

людини, демократії та правової держави. З часом вона розширила свою сферу діяльності, зосереджуючись також на боротьбі з корупцією, організованою злочинністю, підтримці медіа та журналістів, розвитку освіти й молодіжних програм.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, побудова незалежної Європи на пряму залежить від діяльності та впливу Ради Європи. Такий вплив постійно розвивався завдяки активним ролям та зусиллям учасників Ради Європи, в тому числі правозахисників, суддів, активістів громадянського суспільства та інших фахівців. З роками організація набувала досвіду, розширювала його компетенції та вплив на різні рівні європейського суспільства і фактично стала ключовим гравцем у зміцненні правових та демократичних стандартів в Європі. Вплив Ради Європи на формування стандартів у сферах прав людини, демократії та правової держави продовжує розширюватися, а Рада Європи відповідно залишається ключовою форумною організацією, діяльність якої спрямована на сприяння співпраці, міжкультурного взаєморозуміння та розвитку в Європі.

Література

1. Ein britischer Patriot für Europa. URL: https://www.zeit.de/reden/die_historische_rede/200115_hr_churchill1_englisch/komplettansicht (дата звернення: 30.11.2023).
2. Qaracayev C. Axiological Function of The Constitutional Court of The Republic of Azerbaijan. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 3. С. 135–138.
3. Festschrift 60 Jahre Europäische Bewegung Deutschland. URL: <https://dokumen.tips/documents/festschrift-60-jahre-europaeische-bewegung-deutschland.html?page=13> (дата звернення: 30.11.2023).
4. Mishyna N. Decentralization: European court of human rights' judgements implementation. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2023. Т. 32. С. 94–99.
5. The 12 points of the Hertenstein Programme (21 September 1946). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/the_12_points_of_the_hertenstein_programme_21_september_1946-en-f39329ae-b25a-4b04-90ff-a25ea5c17051.html (дата звернення: 30.11.2023).
6. The International Committee of the Movements for European Unity. URL: <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/04bfa990-86bc-402f-a633-11f39c9247c4/5e4d62cb-3849-434e-ac34-32b989d37059> (дата звернення: 30.11.2023).
7. European Movement International. Our Mission. URL: <https://europeanmovement.eu/our-mission-history/> (дата звернення: 30.11.2023).
8. Message to Europeans (The Hague, 10 May 1948). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/message_to_europeans_the_hague_10_may_1948-en-b14649e7-c8b1-46a9-a9a1-cdad800bccc8.html (дата звернення: 30.11.2023).
9. Die Satzung des Europarates (SEV Nr. 001). URL: <https://www.coe.int/de/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=001> (дата звернення: 30.11.2023).
10. Головатий С. П. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2015. № 1. С. 13–92.
11. Сінькевич О.В. Функції конституційного права як галузі права України: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 462 с.
12. Савчин М. В. Конституційні цінності та конституційна юрисдикція в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С. 111–120.